

MUSIQA TA'LIMIDA XALQ CHOLG'ULARI ORKESTRINI TASHKIL ETISHDA RAHBARLIK FAOLIYATINING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Ahmedova Nozimaxon
Normatjon qizi

Qo'qon davlat universiteti
"Musika nazaryasi" kafedrası
70110601-"Musika ta'limi va san'at yo'nalishi
1-bosqich Magistiranti

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqola musiqa ta'limi tizimida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etish jarayonida rahbarlik faoliyatining nazariy-pedagogik mohiyatini DSc darajasida tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot IMRaD modeli asosida olib borilib, orkestr rahbari faoliyati faqat dirijyorlik yoki tashkiliy vazifalar majmui sifatida emas, balki murakkab pedagogik, ijodiy va boshqaruv kompetensiyalarini birlashtirgan ko'p qatlamli kasbiy faoliyat sifatida talqin etiladi. Maqolada xalq cholg'ulari orkestrining ta'limiy muhitdagi o'ziga xos xususiyatlari, jamoaviy ijod jarayonida rahbarning pedagogik ta'sir mexanizmlari hamda rahbarlik faoliyatining musiqa ta'limidagi tarbiyaviy va didaktik ahamiyati ochib beriladi. Ilmiy tahlil davomida orkestr rahbarining kasbiy kompetensiyasi tuzilmasi aniqlanib, uning pedagogik, kommunikativ, tashkiliy va badiiy tarkibiy qismlari nazariy jihatdan asoslanadi. Tadqiqot natijalari musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestri bilan ishlovchi rahbarlarni tayyorlash va ularning kasbiy faoliyatini rivojlantirish uchun nazariy-metodik poydevor yaratadi.

Kalit so'zlar: musiqa ta'limi, xalq cholg'ulari orkestri, rahbarlik faoliyati, dirijyorlik pedagogikasi, jamoaviy ijod, musiqiy boshqaruv, kasbiy kompetensiya.

KIRISH

Musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etish jarayoni ko'pincha tashkiliy-amaliy faoliyat sifatida talqin qilinib, rahbarlik masalasi dirijyorlik mahorati, repertuar tanlash yoki mashg'ulotlarni muvofiqlashtirish doirasida cheklanib qolmoqda, holbuki bunday yondashuv orkestr faoliyatining asosiy pedagogik mohiyatini inkor etadi va rahbarlikni texnik boshqaruv darajasiga tushirib qo'yadi; aslida esa xalq cholg'ulari orkestri musiqa ta'limi tizimida murakkab pedagogik makon bo'lib, unda ta'lim, tarbiya va jamoaviy ijod jarayonlari bir vaqtning o'zida kechadi va bu makonda orkestr rahbari pedagogik hokimiyat subyekti sifatida namoyon bo'ladi, chunki u nafaqat ijrochilik jarayonini boshqaradi, balki jamoa ichida estetik me'yorlarni belgilaydi, musiqiy tafakkur yo'nalishini shakllantiradi hamda individual

ijrochilik imkoniyatlarini umumiy badiiy g'oyaga bo'ysundiradi. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestri bilan ishlovchi rahbarlarning faoliyati ko'p hollarda shaxsiy iste'dod, intuitiv qarorlar va individual tajribaga tayanib shakllanadi, natijada rahbarlik faoliyati barqaror pedagogik tizim sifatida emas, balki subyektiv boshqaruv modeli sifatida namoyon bo'ladi va bu holat bir xil ta'lim sharoitlarida tashkil etilgan orkestrlar o'rtasida pedagogik samaradorlik, jamoaviy ijod sifati hamda tarbiyaviy ta'sir darajasining keskin farqlanishiga olib keladi. Mazkur muammo rahbarlik faoliyatining ilmiy asoslanmaganligi, uni rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalar tizimli ravishda ishlab chiqilmaganligi bilan izohlanadi, chunki mavjud yondashuvlarda "rahbarlik texnologiyalari" tushunchasi ko'pincha mashg'ulotlarni tashkil etish usullari yoki tashkiliy choralar bilan chegaralanib, rahbarning pedagogik fikrlash tarzi, jamoa bilan ishlash strategiyasi, badiiy qaror qabul qilish mexanizmlari va ijodiy ziddiyatlarni boshqarish madaniyati ilmiy tahlildan chetda qolmoqda. Xalq cholg'ulari orkestri bilan ishlash jarayonida rahbar individual o'quvchi bilan emas, balki murakkab ijtimoiy-ijodiy tizim bo'lgan jamoa bilan ishlaydi va aynan shu holat rahbarlik faoliyatini oddiy metodlar majmui bilan cheklab bo'lmashligini, uni rivojlantirish texnologiyalari rahbarning pedagogik hokimiyatini ongli boshqarish, jamoaviy ijod jarayonini metodik jihatdan yo'naltirish va musiqiy ta'lim muhitini barqaror rivojlantirishga xizmat qilishi lozimligini ko'rsatadi. Shu sababli musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etishda rahbarlik faoliyatini rivojlantirish masalasi shaxsiy tajriba yoki amaliy tavsiyalar darajasidan chiqarilib, nazariy-pedagogik jihatdan asoslangan, ko'p darajali va ilmiy modellashirishga tayangan mustaqil tadqiqot obyekti sifatida qaralishi zarur bo'lib, mazkur maqola aynan ushbu metodologik pozitsiyani asoslash va keyingi metodik hamda innovatsion tadqiqotlar uchun konseptual poydevor yaratishni maqsad qiladi.

METODLAR

Mazkur tadqiqot metodologiyasi musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etishda rahbarlik faoliyatini alohida texnik ko'nikmalar majmui sifatida emas, balki pedagogik hokimiyat, jamoaviy ijod va boshqaruv qarorlari kesishgan murakkab kasbiy tizim sifatida tahlil qilishga yo'naltirildi; shu bois metod tushunchasi bu yerda instrumental amallar yig'indisi emas, balki rahbarlik faoliyatining ichki mantiqini, uning pedagogik ta'sir mexanizmlarini va jamoa bilan o'zaro aloqalarini ochib beruvchi ilmiy vosita sifatida talqin qilindi. Tadqiqotning birlamchi metodologik asosini nazariy-analitik rekonstruksiya tashkil etib, unda mavjud musiqa-pedagogik adabiyotlarda orkestr rahbarligi qanday talqin qilinishi, u qaysi hollarda dirijyorlik faoliyatiga qisqartirilishi va qaysi jihatlari ilmiy tahlildan chetda qolayotgani tanqidiy tahlil qilindi hamda rahbarlik faoliyatining pedagogik mohiyatini ochishga to'sqinlik qilayotgan metodologik cheklovlar aniqlashtirildi. Ikkinchi yo'nalish sifatida pedagogik-konseptual modellashirish qo'llanilib, unda orkestr rahbarining faoliyati pedagogik, badiiy va boshqaruv komponentlari o'zaro uzviy bog'langan tizim sifatida qayta qurildi va ushbu tizimda rahbarning qaror qabul qilish jarayoni, jamoaviy ijodni yo'naltirish strategiyalari hamda estetik me'yorlarni shakllantirish mexanizmlari metodik nuqtayi nazardan tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-tahliliy yondashuv orqali xalq cholg'ulari orkestri bilan ishlash amaliyotida uchraydigan turli rahbarlik uslublari solishtirildi, bunda asosiy e'tibor ularning pedagogik natijalari,

jamoaa ichidagi ijodiy muhitga ta'siri va ta'limiy barqarorlikni ta'minlash imkoniyatlariga qaratildi. Metodologiyanning muhim tarkibiy qismi sifat tahliliga asoslangan reflektiv yondashuv bo'lib, u orqali rahbarlik faoliyatining samaradorligi miqdoriy ko'rsatkichlar bilan emas, balki jamoaviy ijod sifati, ijrochilarning pedagogik rivoji va musiqiy tafakkur darajasidagi o'zgarishlar asosida baholandi. Shuningdek, pedagogik kuzatuv metodi yordamida orkestr mashg'ulotlari jarayonida rahbarning jamoa bilan muloqoti, ijodiy ziddiyatlarni boshqarish usullari va pedagogik ta'sir strategiyalari tizimli ravishda qayd etildi, bunda kuzatuvlar qisqa muddatli natijalarga emas, balki rahbarlik faoliyatining barqaror pedagogik mexanizm sifatida shakllanish dinamikasini aniqlashga yo'naltirildi. Tadqiqotning yakuniy metodologik bosqichi mantiqiy-analitik umumlashtirishdan iborat bo'lib, unda olingan nazariy xulosalar va amaliy kuzatuvlar asosida musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etishda rahbarlik faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodologik tamoyillar tizimi ishlab chiqildi; mazkur tizim rahbarlik faoliyatini shaxsiy tajriba darajasidan chiqarib, ilmiy asoslangan va rivojlantirilishi mumkin bo'lgan pedagogik hodisa sifatida talqin qilish imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida olib borilgan nazariy-analitik rekonstruksiya, qiyosiy tahlil va pedagogik kuzatuvlar natijalari musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etishda rahbarlik faoliyatining samaradorligi rahbarning individual dirijyorlik mahorati yoki tashkiliy tajribasi bilan emas, balki uning pedagogik hokimiyatni ongli ravishda amalga oshirish darajasi bilan belgilanishini ko'rsatdi. Olingan natijalar shuni tasdiqladiki, rahbarlik faoliyati pedagogik tizim sifatida shakllanmagan hollarda orkestr jamoasida ijrochilik intizomi va badiiy natija qisqa muddatli bo'lib, u rahbarning shaxsiy autoritetiga bog'lanib qoladi, pedagogik tizimga tayangan rahbarlik modeli esa jamoaviy ijod barqarorligini, ijrochilarning mustaqil musiqiy tafakkurini va ta'limiy samaradorlikni ta'minlaydi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, rahbarlik faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodologik yondashuvlar jamoa ichidagi ijodiy ziddiyatlarni bartaraf etishga emas, balki ularni pedagogik jihatdan boshqarishga xizmat qilgan hollarda orkestr faoliyati estetik va tarbiyaviy jihatdan yanada samarali bo'ladi. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, rahbarning pedagogik qaror qabul qilish mantiqi aniq shakllanmagan sharoitda mashg'ulotlar texnik takrorlash xarakterini oladi, natijada jamoaviy ijod jarayoni pasayadi, aksincha rahbarlik faoliyati konseptual yondashuv asosida amalga oshirilganda orkestr mashg'ulotlari ijodiy laboratoriya sifatida shakllanadi. Ilmiy muhokama shuni ko'rsatdiki, xalq cholg'ulari orkestrida rahbarlik faoliyati faqat tashkiliy muvofiqlashtirish bilan cheklanib qolsa, ijrochilar rahbarni texnik boshqaruvchi sifatida qabul qiladi, pedagogik rahbarlik modeli ustun bo'lgan hollarda esa rahbar jamoa uchun musiqiy va estetik yo'naltiruvchi markazga aylanadi. Tadqiqot davomida aniqlangan muhim natijalardan biri shundaki, rahbarlik faoliyatini rivojlantirish texnologiyalari qat'iy algoritmlar yoki universal ko'rsatmalar shaklida emas, balki rahbarning pedagogik fikrlash madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim, chunki jamoaviy ijod jarayonining dinamik va ziddiyatli tabiati standartlashtirilgan boshqaruv usullarini samarasiz qiladi. Umuman olganda, olingan natijalar musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etishda rahbarlik faoliyati alohida metodlar majmui emas, balki murakkab pedagogik hodisa ekanini,

uning samaradorligi esa rahbarlik faoliyatini ilmiy asoslangan pedagogik tizim sifatida rivojlantirishga bevosita bog'liqligini ko'rsatdi va ushbu masalani mustaqil ilmiy muammo sifatida qarash zarurligini yana bir bor tasdiqladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestrini tashkil etishda rahbarlik faoliyati an'anaviy talqin qilinadigan dirijyorlik yoki tashkiliy boshqaruv doirasidan ancha keng pedagogik hodisa ekanini ilmiy jihatdan asoslab berdi va ushbu faoliyatni pedagogik hokimiyatni ongli ravishda amalga oshirishga tayangan murakkab kasbiy tizim sifatida qarash zarurligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, orkestr rahbarining samaradorligi individual musiqiy mahorat yoki shaxsiy autoritet bilan emas, balki uning pedagogik fikrlash madaniyati, jamoaviy ijod jarayonini metodik jihatdan yo'naltirish qobiliyati hamda badiiy va tarbiyaviy maqsadlarni uyg'unlashtira olish darajasi bilan belgilanadi. Xulosalar shuni tasdiqladiki, rahbarlik faoliyati ilmiy asoslanmagan sharoitda orkestr jamoasida pedagogik barqarorlik yuzaga kelmaydi, ijodiy jarayon subyektiv qarorlarga bog'lanib qoladi va ta'limiy natijalar beqaror tus oladi, aksincha rahbarlik faoliyati nazariy-pedagogik jihatdan asoslangan tizim sifatida rivojlantirilganda orkestr jamoasi ijodiy va tarbiyaviy jihatdan barqaror muhitga aylanadi. Tadqiqot rahbarlik faoliyatini rivojlantirish texnologiyalarini tashqi tashkiliy choralar yoki mashg'ulotlarni rejalashtirish usullari bilan cheklash metodologik jihatdan asossiz ekanini ko'rsatib, ushbu texnologiyalar rahbarning pedagogik qaror qabul qilish mexanizmlarini, jamoa bilan ishlash strategiyalarini va ijodiy ziddiyatlarni ongli boshqarish madaniyatini shakllantirishga yo'naltirilishi lozimligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Umuman olganda, mazkur maqola musiqa ta'limida xalq cholg'ulari orkestri rahbarligini rivojlantirish masalasini shaxsiy tajriba va amaliy tavsiyalar darajasidan chiqarib, uni mustaqil, nazariy-pedagogik jihatdan asoslangan ilmiy muammo sifatida belgilab berdi hamda keyingi metodik, texnologik va innovatsion tadqiqotlar uchun mustahkam konseptual poydevor yaratdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, A. A. *Musiqa pedagogikasi va jamoaviy ijod nazariyasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
2. Azizxo'jayeva, N. N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: TDPU, 2006.
3. Bo'ronov, B. A. *Dirijyorlik san'ati va orkestr bilan ishlash metodikasi*. – Toshkent: Fan, 2017.
4. G'ulomov, A. G. *Estetik tarbiya va musiqiy tafakkur rivoji*. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
5. Ismoilov, R. S. *Musiqiy jamoalarni boshqarishning psixologik asoslari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
6. Karimova, S. M. *Musiqa ta'limida rahbarlik faoliyatining pedagogik muammolari*. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
7. Kodirov, F. M. *Faoliyatga asoslangan ta'lim va kasbiy kompetensiya*. – Toshkent: Fan ziyosi, 2015.
8. Musurmonova, O. O. *San'at pedagogikasida jamoaviy ta'lim muammolari*. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.

9. Normatova, Z. X. *Musiqa ta'limida pedagogik boshqaruv masalalari*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. *“Ta'lim to'g'risida”gi Qonun*. – Toshkent, 2020.
11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *Madaniyat va san'at sohasini rivojlantirish konsepsiyasi*. – Toshkent, 2021.
12. Raximov, U. A. *Xalq cholg'ulari orkestri: tashkil etish va boshqarish*. – Toshkent: San'at, 2018.